



MARIA STUART II.

(Naar de schilderij van Caspar Netscher in de Hermitage te Petersburg.)

V

MARIA VAN ENGELAND.

1662—1694.

Met den dood van Amalia van Solms, die in 1675 overleed, was het stil en eenzaam geworden op het Huis ten Bosch tot twee jaren later, in 1677, opnieuw eene prinses van Oranje er haren intrek nam. Het was de vijftienjarige gemalin van den stadhouder Willem III, de dochter van Jacobus, hertog van York, eerlang na den dood van zijnen broeder Karel II, koning van Engeland. Schoorvoetend, onwillig zelfs was het jonge meisje den dertien jaren ouderen echtgenoot gevolgd. Onder eenen vloed van tranen had zij afscheid genomen van haren oom, den koning, en diens hof, en op den troost der koningin, eene Portugeesche prinses, die er haar aan herinnerde, dat zij zelve toch ook naar den vreemde had moeten gaan en toen den koning nog niet eens gezien had, ten antwoord gegeven: „Ja, mevrouw, maar uwe Majesteit kwam naar Engeland en ik „verlaat het!”

Waarschijnlijk echter ontsproot die droefheid over de scheiding van het land harer geboorte meer dan de prinses

het zich zelve wilde bekennen, uit spijt, dat zij, die zoowel om haar vooruitzichten als vermoedelijke erfgename van den troon als om hare groote persoonlijke beminnelijkheid aan het Engelsche hof algemeen was gevierd, wel niet onvriendelijk, maar toch met gedachtelooze onverschilligheid werd bejegend door haren bruidegom. Diens brein was te zeer vervuld van grootsche ontwerpen en veelomvattende, strijdige belangen, dan dat hij veel aandacht had kunnen schenken aan zijne bruid. Misschien ook gevoelde deze er zich door gekrenkt, dat zij, evenals hare tante Maria Stuart vóór haar, alleen door staatsbelang met dezen man in den echt werd verbonden. Want ook nu weder was het de hachelijke toestand, waarin het Huis der Stuarts verkeerde, die hen eene verbintenis met dat der Oranje's deed zoeken. De dalende populariteit van het oude koningshuis, tengevolge van den argwaan van het volk, dat zijnen kinderloozen koning en diens broeder, zijnen vermoedelijken erfgenaam, meer en meer naar het Katholicisme zag overhellen, had het noodzakelijk gemaakt iets ter geruststelling der natie te doen. De hertog van York was openlijk tot de Roomsch-Katholieke Kerk overgegaan, en steeds luider klonk de roep om eene uitsluitingswet, die, met voorbijgaan van den roomsch-katholieken naasten erfgenaam, den prins van Oranje tot troonopvolger moest verklaren. Diens optreden als ijverig Protestant, als onverzoenlijke tegenstander van datzelfde Frankrijk, waarbij de dynastie der Stuarts hulp en steun vond bij de verwezenlijking zijner katholieke sympathieën, had het volk reeds meermalen den blik vol

verwachting op dezen doen richten. Het beschouwde dien prins ook niet als eenen vreemdeling, veeleer als een lid van zijn koningshuis: den eenigen uit dat Huis, in wien het protestantsche en vrijheidlievende Engeland vertrouwen kon stellen. Karel II wist het en begreep, dat, zoolang zijn zusterszoon eene staatkunde bleef volgen lijnrecht tegenovergesteld aan de zijne, de oppositie in het Parlement op dezen zoude steunen, zich op dezen zoude beroepen. Maar zoude het niet mogelijk zijn, berekende hij, den prins van houding te doen veranderen door diens belang te vereenzelvigen met dat der Stuarts? Nog was zijn uitzicht om eens den troon van Engeland te bestijgen gering; de dochters van den hertog van York hadden beter gegronde aanspraken dan hij; maar zoo hij nu de oudste dier twee ten huwelijk kreeg en haar recht aan het zijne paarde, dan werd zijne kans meer dan verdubbeld en in gelijke mate vermeerderde het belang, dat hij er bij had, dat de rechten der kroon door het Parlement niet werden verkort. Reeds had Karel II, ten einde de toenemende verbittering van het volk te ontzien, zijnen broeder genoodzaakt zijnen kinderen eene protestantsche opvoeding te doen geven; thans dwong hij hem zijne toestemming te geven tot een huwelijk zijner oudste dochter en vermoedelijke erfgename (ook zijne tweede gemalin had hem geen zoon geschonken) met den streng protestantschen Willem van Oranje, den stadhouder der Geünieerde Provinciën.

Zijnerzijds zag ook Willem III in de hand van Maria slechts een werktuig, een middel ter volvoering zijner

grootsche plannen: het behoud van het staatkundig evenwicht, dat door Frankrijks heerschzucht en toenemende macht ernstig werd bedreigd, en de handhaving van het Protestantisme, dat door het verbond tusschen Lodewijk XIV en de Stuarts niet alleen in Engeland maar ook in de Nederlanden, ja in gansch Europa, in zoo hachelijken toestand verkeerde als ooit te voren. Hij was een oprecht vaderlander, een Hollander met hart en ziel; maar ook op Engeland had hij van oudsher eene bijzondere betrekking. Het land zijner moeder, door zijnen oom geregeerd, was hem als een tweede vaderland en dat te meer, omdat er uitzicht bestond en lang is blijven bestaan, dat hij naar geboorterecht op zijne beurt tot den troon van dat rijk zoude worden geroepen. Indien zijn jongere oom Jacobus vóór zijnen oom koning Karel II, die kinderloos was, kwam te vallen, was het eene vraag, waarover getwist kon worden, of bij erfopvolging de dochter van den jongeren broeder, dan wel de zoon der oudere zuster behoorde voor te gaan. Dit uitzicht op den troon van Engeland, gepaard aan het bezit der hoogste waardigheid in de Republiek der Vereenigde Provinciën, gaf aan het patriotisme van Willem III eenen ruimeren omvang, een hooger doel.

Toen hij in 1672, dat benauwend tijdsgewricht, het stadhouderschap in Holland aanvaardde, scheen de Republiek de weerlooze buit van tallooze vijanden te zijn. Onredbaar scheen zij in 's vijands handen overgeleverd; en als overwonnene had zij niet anders te wachten dan slaafsche onderwerping aan eenen vreemden vorst, herstel van de supre-

matie der Katholieke Kerk, vernietiging van haren handel. Maar niet alleen het voortbestaan der Republiek, de hoogste belangen der Christenheid stonden op het spel: — het gold niet enkel de onafhankelijkheid der Staten, want Frankrijk, dat zich uitbreidde naar een stelselmatig plan, zoude weldra voor elken nabuur en daarna voor gansch Europa wetgever zijn; het gold de vrijheid der volken, want Lodewijk XIV verleende gaarne onderstand aan wie om onderdanen of medeburgers te onderdrukken zich verbond tot het begunstigen zijner oogmerken; het gold de gewetensvrijheid en het aanzien der kerken waar de Evangelieprediking zuiver werd bewaard, want door de wapenen der Fransche legermacht werd aan roomsch-katholieke invloeden de weg gebaad. Zoude Europa worden gered, dan moest de voortgang der Fransche wapenen in Holland worden gestuit. Het algemeen belang was één met dat der Republiek. Het was op haren grond, dat thans in 1672 ten tweede male de strijd voor het groote beginsel van godsdienstige en maatschappelijke vrijheid werd gestreden. Alleen wanneer Nederland werd gered, kon Europa worden gered. De beperking der macht van het naar de alleenheerschappij strevende Frankrijk, van dien Lodewijk XIV, in wien zich nevens het absolute koningschap ook het overheerschende Katholicisme verpersoonlijkte, door wien de nieuwe, bloedige vervolging der Hugenoten was bevolen: de handhaving van het evenwicht tusschen de Europeesche machten en, ter bereiking van dit tweeledig doel, een bondgenootschap tusschen de twee eerste zee-mogendheden Holland en Engeland: dat was reeds van zijne

jeugd het groote doel, het algemeen maatschappelijke, algemeen menschelijke streven, waaraan Willem III alles heeft opgeofferd, dat hij met onwrikbare vastberadenheid heeft voorgestaan.

Maar dat hij dat doel verwezenlijkt heeft, dat hij in dat streven is geslaagd, tot onschatbaren zegen voor Nederland, voor Engeland, ja voor gansch Europa, dat dankt hij voor geen klein deel aan de liefdevolle toewijding, aan het helder begrip van zijne roeping, aan het edel gemoed der jonge vrouw, die in de eerste jaren van hun huwelijk nauwelijks door hem werd opgemerkt. Hartelijke vertrouwelijkheid, innige gemeenschap was aan de eerste jaren van hun samenleven vreemd. Beiden leefden grootendeels ieder voor zich. Maria bracht hare dagen door in gezelschap harer hofdames, zonder dat de gewone verstrooiingen van een hofleven haar afleiding gaven. De dagen van glorie onder Amalia van Solms, toen de hofhouding der Oranje's die van menigen souverain in glans te boven ging, waren voorbij. Wel voerde Willem III tot handhaving van zijn prestige eenen vorstelijken staat; maar al had het verlies van het groote fortuin van zijn Huis het hem niet alreede onmogelijk gemaakt, zoo zoude zijn ernstige, peinzende aard hem reeds afkeerig hebben gemaakt van groote feesten en noodeloos praalvertoon. De Engelsche edellieden, die bij zijne gemalin hunne opwachting maakten, voelden dan ook medelijden met haar om dit in hunne schatting vreugdelooze leven, dat zij leidde en dat, in zijnen rustigen eenvoud, ook zeker eene groote tegenstelling bood met de buitensporige weelde en woelige

pracht, die de hofhouding van haren oom in het paleis te Whitehall kenmerkten. Maar de blijvende gehechtheid der prinses aan haar tweede vaderland en het ongekunstelde verlangen, waarmede zij in later dagen terughacht aan de ongedwongenheid van haar leven, meest op Honselaarsdijk, toen nog het fraaiste en meest geliefde buitenverblijf der Oranje's, en bij afwisseling daarvan op het Huis ten Bosch of op het Loo, strekken ten bewijze, dat zij toch een leven leidde naar haren smaak en zich daarin niet ongelukkig gevoelde.

Van nature was Maria rijk bedeed naar lichaam en geest.¹⁾ Hare welgevormde gestalte en bevallige houding, hare groote, donkere oogen, die ieder troffen door hunne zachte uitdrukking, haar zwaar, donkerbruin haar, maakten haar reeds op jeugdigen leeftijd tot eene schoone vrouw. Allen, die haar gekend hebben, roemen haar vriendelijk, fraai gelaat en hare hooge, vorstelijke, majestueuse verschijning. Van aard was zij vroolijk en opgeruimd, levendig en spraakzaam. Naar den geest was zij zacht en bescheiden, leerzaam en schrandere, scherp van geheugen en helder van uitdrukking. IJverig en volhardend bezat zij reeds op zestienjarigen leeftijd eene mate van kundigheden en eene geoefendheid van smaak en oordeel, verre verheven boven die der meesten onder hare vrouwelijke land- en tijdgenooten. Latijn en Grieksch verstond zij niet, maar gewijde en ongewijde geschiedenis, vooral die van Engeland, kende zij grondig; zij schreef klaar en duidelijk in een wezenlijk schoonen en krachtigen stijl. Haren tijd bracht zij grootendeels door met

¹⁾ F. J. L. Krämer. Maria II Stuart.

lezen, waarvan zij uitermate veel hield, of wel zij liet zich voorlezen door haren hofprediker of eene harer dames, tot zelfs op de watertochtjes heel Holland door, die hare liefste uitspanning waren. Ook van teekenen en tuinieren was zij eene groote liefhebster, maar meest wel van alle handwerken.

Zij had eenen afkeer van ledigheid en nam, als zij zich liet voorlezen, steeds eenig naaldwerk ter hand, ook op hare geliefkoosde tochten in haar jacht en zelfs in hare koets. Hare hofdames, over het algemeen goed gekozen, volgden haar voorbeeld en het werd eene mode voor de dames in hare omgeving om zich met iets bezig te houden in plaats van ledig te zitten. De eerbied, dien zij reeds op jeugdigen leeftijd inboezemde, was zoo groot, dat als zij slechts ernstig zag bij een gezegde, dat haar mishagde, (vooral praatjes waren haar eene ergernis) de spreker onmiddellijk zweeg. Zij handhaafde in haren kleinen hofkring haar gezag met zulk eene rustige waardigheid, dat zij nergens verzet vond en steeds meesteres bleef. Toch was het haar eene wezenlijke behoefte, hare bewaard gebleven correspondentie getuigt er van, om, met ter zijde stelling van de étiquette van haren rang, vertrouwelijkten, gemeenzamen omgang te hebben met vrouwen van geest en beschaving.

Reeds vroeg maakte zij zich de gewoonte eigen, die haar gedurende haar gansche leven bijbleef, om korte aantekeningen te maken van wat zij doorleefde en die dan, aan het einde van het jaar, tot één geheel te vereenigen. Een deel dier gedenkschriften is bewaard gebleven en voor

weinige jaren teruggevonden in de archieven van het grafelijk Huis van Bentinck en in die van Hannover. Door de uitgave dezer merkwaardige bescheiden, wel niet in het oorspronkelijke handschrift maar toch in eene copie, wier authenticiteit niet in twijfel wordt getrokken, alsmede door middel van de door Sir John Dalrymple, in een aanhangsel zijner *Memoirs of Great-Britain and Ireland* gepubliceerde brieven van Maria aan haren gemaal, is het mogelijk geworden het openbaar en inwendig geestelijk leven der vorstin als op den voet te volgen; kunnen wij medevoelen, wat het voor haar is geweest, toen zij, de vrome, kinderlijk eenvoudige vrouw, geroepen werd haren eigen vader te verdringen van diens troon; nog bij diens leven zich de kroon op het hoofd te drukken; als koningin te heerschen naast haren echtgenoot, terwijl koning Jacobus zijne laatste dagen sleet in een leven van troosteloze ballingschap. In hoofdzaak betreffen Maria's aantekeningen haar gemoedsleven, haren verborgen omgang met God en de gebeurtenissen, die hierop ten goede of ten kwade hebben gewerkt. Maar daarnaast is het de echtgenoot, dien God haar gegeven heeft, met wien zich bij voorkeur hare gedachten bezig houden, en ook weder niet zoozeer met diens lotgevallen en wereldsche belangen, als met de zedelijke strekking zijner bedoelingen en daden, met de verantwoording, die hij Gode daarvan verschuldigd is en eens zal moeten geven.

Maria bezat een kloek en helder verstand en zin voor staatszaken, gelijk zij later, toen zij tot regeeren geroepen

werd, heeft getoond. Toen in 1685, acht jaren na haar huwelijk, haar oom Karel II stierf en haar vader als Jacobus II den Engelschen troon besteeg, was zij allermint blind voor diens streven om in zijne protestantsche rijken het Katholicisme zoo stevig te bevestigen, dat het later niet meer onderdrukt of ondermijnd zoude kunnen worden: voor zijne pogingen om ter bereiking van dit doel de hulp in te roepen van Frankrijk, waar Lodewijk XIV om dezen tijd door de herroeping van het edict van Nantes kond deed, dat hij de uitroeiing der Protestanten in zijn rijk tot elken prijs besloten had. De jonge prinses van Oranje was eene vurige Protestante, eene overtuigde aanhangster der hervormde leer, waarin Jacobus zeer tegen zijnen wensch, op bevel van Karel II, zijne beide dochters had doen opvoeden. Haar hart dorstte naar godsdienst en godsvrucht; maar zij behoefde tusschen God en haar gemoed geen geestelijke als bemiddelaar; zij had genoeg aan haren Bijbel. In den fellen strijd, die in hare dagen opnieuw tusschen Katholicisme en Protestantisme was uitgebroken, koos zij met groote beslistheid de partij van het laatste. De openlijke overgang haars vaders tot de roomsch-katholieke Kerk, zijn tweede huwelijk met eene prinses uit het streng katholieke vorstenhuis der Este's, had haar reeds als kind diep geschokt en, vroeg rijp als haar oordeel was, in eenen vloed van tranen doen uitbarsten. Toen haar vader na zijne troonsbestijging zich bij toeneming den onverzoenlijken vijand toonde van wat in haar oog de zaak van Godes Kerk was, werd zij al meer en meer tegen

hem ingenomen. De briefwisseling, die zij sedert haar huwelijk geregeld met haren vader voerde, bleef onafgebroken voortduren. De koude, afgemeten toon, die er in heerscht, getuigt echter van een volslagen gebrek aan sympathie tusschen de correspondenten. De sferen, waarin vader en dochter leefden, waren aan elkander vijandig overgesteld; hoe zou dan liefde en vriendschap hen hebben kunnen vereenigen?

Maar naarmate Maria van haren vader vervreemde, voelde zij zich steeds meer getrokken tot den ernstigen, hooggestemden echtgenoot, dien onverpoosden strijder voor wat ook haar het hoogste gold, tot den eenzelvigen, stuggen man, aan wien zij door zulk eenen innigen band verbonden was en die toch naast haar voortleefde als zonder haar op te merken. En tot hare groote teleurstelling bleef zij kinderloos, een zware beproeving, voor haar dubbel zwaar, omdat zij wist, dat het voor haar echtgenoot een grievend leed was. Hij had haar gehuwd, niet omdat hij aan haren omgang, aan hare liefde behoefte had, maar omdat hij eenen stamhouder verlangde, die zijn roemrijk geslacht zoude doen voortleven. Het lag niet in zijnen aard te klagen over wat hij niet veranderen kon; maar Maria voelde het toch, dat in zijn oog het doel, dat hij voornamelijk met zijn huwelijk had beoogd, was gemist.

Nimmer had de prins er toe kunnen besluiten om de vraag, hoe hunne onderlinge verhouding wezen zoude, als de dood van haren vader hen samen tot den troon zoude roepen, met zijne gemalin te bespreken. En toch was die onaan-

geroerde vraag eene hindernis, die aan eene nauwere vereeniging van beide echtgenooten in den weg stond. De prinses had thans, nu haar vader koning was, een nader recht op de kroon dan de prins en Willem III was de gedachte onaangenaam, dat Maria, als zijn schoonvader kwam te sterven, koningin van Engeland zoude worden en hij haar onderdaan wezen zou. Een vermaard protestantsch geestelijke, Burnett geheeten, die den toenemenden vervolgingsijver van Jacobus II naar het vasteland was ontweken en zich omstreeks dezen tijd in Holland vestigde in de omgeving van Hunne Hoogheden, wier vertrouwen hij verwierf, had het geluk dien scheidsmuur te slechten. Hij was bemoeiziek van aard en onbescheiden; maar dat gebrek deed thans beter dienst aan de zaak dan de deugd der bescheidenheid had kunnen doen. Onomwonden legde hij de vraag voor aan de verbaasde prinses, die er zich toen voor het eerst rekenschap van gaf, dat de Engelsche wet, wanneer Jacobus stierf, haar als wettige koningin, maar niet haren echtgenoot als koning erkende. Maar lang behoefde zij zich niet te beraden. Zoodra zij den prins daarop ontmoette, zeide zij hem, dat zij eerst den vorigen dag vernomen had, dat de wet in Engeland strijdig was met de wet Gods; dat zij er niet aan dacht, dat ooit haar echtgenoot haar onderdanig zoude kunnen zijn; hij zou altijd haar Heer zijn. Slechts ééne zaak verzocht zij hem: hij mocht altijd het bevel gehoorzaam zijn: *Gij mannen, hebt uwe vrouwen lief*, gelijk zij altijd het voorschrift zoude trachten op te volgen: *Gij vrouwen, weest onderdanig aan*

uwe mannen in alle dingen. Deze verklaring schijnt een keerpunt te hebben teweeggebracht in beider verhouding. Blijkbaar hadden Maria's eenvoudige woorden den prins diep getroffen. Van nu af zocht hij den omgang zijner gemalin, betoonde haar eene vroeger ongekende genegenheid, en maakte haar de deelgenootte en vertrouwde zijner plannen, want als hij eenmaal zijn vertrouwen en genegenheid schonk, placht hij, de uiterlijk zoo kalme, maar innerlijk zoo hartstochtelijke man, die ten volle te schenken. Van nu af beraadslaagde hij met de prinses, wat hem in de Engelsche zaken te doen stond. Tot nu toe hoorde men slechts, hoe de prins dacht en wat hij zich voornam; voortaan waren het Hunne Hoogheden te zamen, die hun oordeel uitspraken en hun besluit te kennen gaven.

De verhouding, waarin Maria tusschen haren vader en haren echtgenoot was geplaatst, was tot dusverre eene moeielijke verhouding geweest. Maar nu Willem zich gewende de zaken met haar te bespreken en haar reden te geven van zijn doen, koos zij steeds stelliger voor hem partij, in toenemende bewondering voor de vastberadenheid, waarmede hij het beginsel, dat de volken niet zijn om de vorsten, maar de laatsten om de eersten en dat de heerschappij van de wet meer is dan de willekeur van een persoon, zocht te handhaven tegenover koning Jacobus, die herhaaldelijk de plechtig door hem bezworen wetten ter zijde stelde, om zijne persoonlijke meening in zake des geloofs en van den Staat aan zijne onderdanen als richtsnoer hunner godsdienstige overtuiging op te leggen.

Intusschen werd door den laatste niets onbeproefd gelaten om zijne oudste dochter, de erfgename zijner kroon, buiten haren echtgenoot om, te brengen tot het geloof, dat naar zijne werkelijke overtuiging het alleen ware, het alleen zaligmakende was, en waartoe ook indertijd hare eigene moeder (Anna Hyde) zich had bekeerd. Veel ware bovendien reeds voor hem gewonnen, wanneer Maria bewogen kon worden, zoo al niet om haars vaders handelingen te prijzen, dan toch om er zich bij neder te leggen. Zijne katholieke raadslieden hadden hem reeds herhaaldelijk gewezen op de wenschelijkheid om de bekeering zijner beide kettersche dochters ter hand te nemen en de koning had geantwoord: „God zal die zaak bezorgen, laat de zorg „voor de bekeering mijner dochters aan mij over.” Wel kan hij bezwaarlijk hebben verwacht, dat hij er in zoude slagen zijne kinderen roomsch te doen worden, vooral Maria, die nu reeds tien jaren van hem gescheiden was en al dien tijd had geleefd onder een volk even protestantsch gezind als het Engelsche; maar zij zouden er toe gebracht kunnen worden — en dit ware reeds veel, te erkennen, dat voor de katholieke Kerk even krachtige argumenten spraken als voor de protestantsche; dat de gelijkstelling der secten, zooals hij die in Engeland voorgaf te willen doorvoeren, door intrekking der verschillende Test-acten, eene daad van redelijkheid en billijkheid was. Inderdaad gelukte het Jacobus door tusschenkomst van zijnen gezant de prinses, die niet ongaarne theologiseerde, over het verschil tusschen Protestantisme en Katholicisme

aan het spreken te krijgen en haar de uiting te ontlocken van den wensch om meer in bijzonderheden te vernemen welke overwegingen haren vader van het geloof, waarin hij was opgevoed, afkeerig hadden gemaakt. De koning haastte zich aan dit verlangen te voldoen en schreef haar met eenige uitvoerigheid wat, naar hij meende, tusschen de roomsche en de anglikaansche Kerken ten voordeele der eerste besliste. Onverwijld na de ontvangst van dit geschrift en zonder iemand, noch haren hofprediker, noch haren echtgenoot te raadplegen, zette zich de prinses om hare wederlegging op te stellen. Waar haar vader zich beriep op de onfeilbaarheid der Kerk, door de traditie gewaarborgd, zonder welke de Heilige Schrift voor allerlei uitlegging vatbaar en als gids ten leven ontoereikend zoude zijn, deed zij bovenal uitkomen, hoe iederen Christen de verplichting is opgelegd om zelf de Heilige Schrift te onderzoeken, en geen genoegen te nemen met wat eene geestelijkheid, die niet altijd heilig van gedachte en wandel is geweest, hem daarvan verkiest mede te deelen. „Ik was nog „jong, toen ik mijn land verliet,” gaat zij voort, „maar ik „heb er niet achter gelaten de lust om wel onderwezen te „worden, noch de middelen daartoe. Ik heb mij boeken „aangeschaft en heb mij omringd van lieden, die zeer wel „in staat waren om de moeielijkheden, die ik ontmoette, „toe te lichten. Maar ik was niet gezind, noch ben daartoe „opgelegd om te gelooven op het gezag van anderen, want „in de Heilige Schrift heb ik gelezen, dat ik mijns zelfs „zaligheid moet werken met vreeze en beven en dat een

„jegelijk rekenschap zal moeten geven van zijne daden. Ik „meende dus verplicht te zijn zelve te waken voor het heil „mijner ziel en ik prijs den Heer daarom, dat ik, door „Zijne genade geleerd, geene Protestante ben omdat „ik in die leer ben opgevoed, maar omdat ik door eigen „oordeel overtuigd ben, dat ik zodoende op den rechten „weg ben.” Toen zij den prins toonde, wat zij haren vader geantwoord had, las zij op zijn gelaat, dat zij zijne verwachting van haar verstand en hare kennis had overtroffen. „Ik wil wel bekennen,” schrijft zij in hare gedenkschriften, „dat mijne ijdelheid er door gestreeld werd.”

Maar hoe gerust ook in de goedkeuring van haren ge-
maal en van haar geweten, zag Maria toch met kloppend
hart de verwarring in Engeland toenemen. Van vervolging
van andersdenkenden, ook van de Katholieken, was Willem III
volstrekt afkeerig; maar in eenen protestantschen Staat
den Katholieken deel aan de regeering te geven achtte hij
ongeraden, en zelfs gevaarlijk. De loop der dingen deed
Maria zien, hoe juist de prins geoordeeld had, toen hij
haar beduidde, dat haars vaders aanhankelijkheid aan de
Kerk van Rome dezen geen genoegen zoude doen nemen
met eene tolerantie, met eene gelijkstelling der Katholieken
met de leden der heerschende Staatskerk; dat het hem, in
strijd met de bij zijne kroning door hem afgelegde gelofte
van handhaving der anglicaansche Kerk, ernst was met zijn
pogen om de suprematie van het Katholicisme voor goed
in Engeland te herstellen. Inderdaad volgden verschillende
gewelddaden tegen Kerk en Staat elkander op met eene

snelheid, die zelfs den katholieken raadslieden van koning Jacobus bedenkelijk scheen. Geen ambt van eenige beteekenis bleef in protestantsche handen. Ronduit werd men gesteld voor de keuze: bekeering of ontslag. „Binnen „kort zal het voor geen Protestant meer mogelijk zijn hier „te leven,” klaagde hare zuster, prinses Anna, in een vertrouwelijk schrijven aan Maria.

De verdeeldheid tusschen vorst en volk klom, totdat eindelijk door een aantal der aanzienlijksten des lands eene uitnoodiging tot den prins van Oranje werd gericht om met eene voldoende legermacht over te komen en het protestantsche volk tegen de roomsch-gezinde regering in bescherming te nemen. Met schrik zag Maria het oogenblik naderen, waarop de man, dien zij lief had, naar recht en geweten verplicht zoude zijn de wapenen op te nemen tegen den vader, wien zij het leven dankte. Hare afkeuring, die 's prinsen optreden wederrechtelijk hadde doen schijnen, zoude die zoo goed als onmogelijk hebben gemaakt. Maar zij leefde thans met haren echtgenoot in volkomene eensgezindheid: wat hem het hoogste en het heiligste was, was het haar insgelijks, en zij vertrouwde op zijne toewijding aan het algemeen belang, op zijn plichtgevoel, op zijne toewijding zóó onbepaald, dat zij niet aarzelde hare toestemming te verleenen ook tot hetgeen hij tegen haren vader zich verplicht achtte en ook werkelijk vóór had, te ondernemen. Bovendien, zij twijfelde ernstig, zij kon haast niet gelooven aan de echtheid van den prins van Wales, van den zoon, die haren vader juist in deze dagen van

crisis geboren werd. Hare zuster Anna, met wie zij hierover eene uitvoerige correspondentie had gevoerd, hield zich na gedaan onderzoek van de onechtheid overtuigd. De verzekering, die deze haar gegeven had, hoorde Maria gedurig van alle kanten herhalen en bevestigen; en inderdaad nog thans na twee eeuwen, kan, alle voorafgaande omstandigheden in aanmerking genomen, de aannemelijkheid der verdenking niet worden geloochend, al spreekt het gericht der geschiedenis koning Jacobus op dit punt van misdaad vrij. Was dus haar vader begonnen met haar en hare zuster bedriegelijk van haar erfrecht te berooven, dan was dat voor haren gemaal een reden te meer, meende Maria, om aan de roepstem der natie gehoor te geven en ook dat onrecht te herstellen.

Aanvankelijk had het bericht, dat de koningin van Engeland opnieuw moeder hoopte te worden, waardoor, zoo deze den koning eenen zoon schonk, haar eigen uitzicht op den troon verviel, Maria niet geschokt. „God heeft mij „een tevreden gemoed gegeven,”¹⁾ schrijft zij, naar aanleiding van deze tijding in hare gedenkschriften, „en geene „andere begeerte dan die om mijnen Schepper te mogen „eeren en mijne eer onbevlekt te bewaren. Ik heb genoeg „aan den staat, waartoe het den Heer behaagd heeft mij „te verheffen en waar ik Hem beter dienen kan dan zoo „ik op eene hoogere plaats gesteld was, en gold het alleen „mij zelve, ik zoude even vurig als de koning begeeren,

¹⁾ Lettres et Mémoires de Marie, Reine d'Angleterre, épouse de Guillaume III, publiés par la Ctesse Bentinck, pag. 62.

„dat hem een zoon mocht worden geboren. Maar hoe onver-
„schillig ik eerst ook ben geweest, ik gevoelde, dat ik dat
„niet mocht blijven, want de zaak van den protestantschen
„godsdienst hangt er aan, zoodat ieder, die daaraan wel
„wil (zooals de plicht is van ieder lidmaat dier gemeenschap)
„noodzakelijkerwijze ontrust moet zijn door de gedachte
„aan eenen mogelijken roomsch-katholieken troonopvolger.
„Door die overweging werd ik gewekt uit die zachte,
„kalme rust, waaraan ik mij overgaf, en ik begon in te
„zien, dat ik gehouden was te begeeren, dat ik eens tot
„den troon mocht worden geroepen. Behalve mijne be-
„langstelling in het heil der Kerk dringt ook de liefde, die
„ik den prins toedraag, er mij toe, te wenschen, dat hij
„alles moge verwerven, wat hij verdient. Hoe ik het ook
„betreur, dat ik hem slechts drie kronen aanbrenge,” gaat
zij voort, in het smartelijk gevoel, dat het haar ontzegd
was hem eenen zoon in den arm te leggen, „mijne liefde
„voor hem maakt mij niet blind; neen, ik zie zijne feilen,
„maar ik mag dat erkennen, omdat ik ook zijne verdiensten
„ken. Dit alles bedenkende voel ik om der wille van
„anderer belangen eene onrust in mij, die ik over deze
„zaak nimmer voor mij zelve koesteren zoude. Maar God
„zij geloofd, ik mag mij op Hem betrouwen en in dat ver-
„trouwen ben ik zoo verzekerd, dat Hij Zijne Kerk be-
„houden zal, tenzij de zonden van het volk Zijnen toorn
„over haar brengen, dat ik, al zie ik eenen zoon geboren
„worden, niet zal versagen, hoe beducht ik ook moge zijn
„voor den indruk, dien de geboorte van eenen zoon

„zal maken op de kleinmoedigen en kleingeloovigen.”

Zeer bekommerde zij zich over hare houding tegenover anderen in deze. „Ik haat alle veinzerij,” schrijft zij; „liever „ga ik door voor onbeleefd en ruw; maar als ik zeg, wat „ik werkelijk denk, weet ik zeker, dat men mij toch niet ge- „looven zal, want weinigen zouden zoo onverschillig zijn „als ik, zoodat ik liefst geheel en al er over zwijgen zoude.” In die stemming ontving Maria, lang vóór den verwachten termijn en juist na de voltrekking van een van Jacobus' meest opzienbarende en willekeurige dwangmaatregelen, de tijding van de geboorte van eenen prins van Wales. Maar de loopende geruchten van bedrog, van een ondergeschoven kind, waren niet tot zwijgen te brengen en de uitvoerige berichten, die zij zich door hare zuster Anna liet verstrekken, benamen der prinses elken twijfel. „Ik ben overtuigd,” schreef zij nog in de eerste dagen van onzekerheid, „dat „God, als er bedrog is, niet zal toelaten, dat het bedekt „blijve; daarover gevoel ik mij niet bezwaard; en ik dank „den Heer voor den prins en voor mij, dat geen van ons „beiden hierbij op eigen belang bedacht is, maar alleen op „dat van de Kerk van onzen Heer en ook dat stellen wij „geheel in Zijne handen . . . Maar te moeten denken, dat mijn „vader schuldig is aan zulk afschuwelijk wanbedrijf, dat er „menschelijkerwijs gesproken geen ander middel is om „Kerk en Staat te redden, dan dat mijn echtgenoot mijnen „vader ga ontronen met geweld, dat is te vreeselijk en „zoude ondragelijk zijn zonder goddelijken bijstand en „zonder een vast en onwankelbaar vertrouwen in Hem, die

„Zijne ontfermende genade uitbreidt over al wat Hij geschapen heeft.” Uitwendig kalm wachtte de prinses af, wat verder volgen zou, nu ernstige toebereidselen werden gemaakt, onderhandelingen aangeknoopt en troepen aangeworven om eerlang ten strijde te worden gevoerd door haren echtgenoot, als deze, de drager van het protestantsche beginsel, in het perk zoude treden tegen haren vader, den kampioen der Katholieke Kerk en zij zelve dan getuige zoude moeten zijn van een worsteling op leven en dood, welker beslissing, hoe die ook uitviel, voor haar steeds hartverscheurend zoude zijn. Zoo haar vader niet overwonnen werd, kon haar echtgenoot, evenals voor lang de hertog van Monmouth, eenen smadelijken dood op het schavot niet ontgaan. In meditatie, in gebed, in avondmaalsviering, in belijdenis van eigen zonden en die van het volk, vond zij de kracht en de opwekking, die zij behoefde. „Ziende de goedertierenheid en wijsheid des Heeren”, schrijft zij, „vrees ik niets. Ik weet, dat Hij den raad der verstandigsten te schande kan maken en machtig is om Zijne Kerk te redden uit alle gevaren. Zoo het Hem behaagt, „zich van mij en van den prins te bedienen als werktuigen „ter volvoering van Zijn heilig raadsbesluit, zal Hij ons ook „leiden en richten. Zijn wil geschiede in alles . . . Eéne zorg „overtreft voor mij al de andere, dat is: de zwakke gezondheidstoestand van den prins; maar in dit als in alle dingen „betrouw ik mij geheel op de goedheid van mijnen God.” Zij bracht die gedenkwaardige Augustusmaand van dat jaar 1688 door op het Loo. „Ik leefde daar buiten zeer

„teruggetrokken,” verhaalt zij in hare *Mémoires*, „en zoo „onderworpen als het een Christen past; ik voelde hemelsche „indrukken in mij en dat gaf mij eenen vrede des geestes, „dien het onmogelijk is te smaken, als men in de wereld „verkeert. Dat was meer dan ik had mogen of kunnen ver- „wachten in eenen tijd, toen de prins zich bezig hield met „toebereidselen voor eenen veldtocht, waarin zijn persoon „(die mij duizendmaal dierbaarder is dan de mijne) aan „allerlei gevaren zoude worden blootgesteld en dat in eenen „strijd tegen mijnen eigen vader. Ik heb dus wel alle reden „om dien vrede der ziele te beschouwen als eene uitnemende „genadegave van mijnen God, wiens naam geprezen zij in „alle Eeuwigheid . . . Maar die toestand was te gelukkig om „lang te duren. De prins riep mij tot zich naar den Haag, „waar ik den 6^{den} October aankwam. Ik vond hem in goede „gezondheid behalve zijnen hoest, die hem erg hinderde; „maar toch niet zoo of hij kon toch alles regelen voor „zijn aanstaanden veldtocht.”

De ontkenning naderde thans met snelle vaart. Formeel deed de prins aanzoek bij de Staten om hun leger en hunne vloot te zijner beschikking te stellen, er op wijzende, dat de koningen van Frankrijk en Engeland het blijkbaar toegleden op den ondergang der gereformeerde religie. Lodewijk XIV had dit getoond door het edict van Nantes, dat gediend had om de godsdienstoorlogen in zijn rijk te doen eindigen, te herroepen en de Gereformeerden te behandelen, een ieder wist hoe. De koning van Engeland had het evenzeer getoond door schending der belofte, bij zijne kroning onder

eede gedaan, om der Hervormde Kerk hare rechten, den ingezetenen het behoud hunner vrijheden en wetten te waarborgen. De koning van Engeland was bovendien tegen de Republiek der Vereenigde Provinciën steeds vooringenomen en kwalijk gezind geweest, omdat de om den geloove uitgewekenen bij haar eene schuilplaats vonden, en hij had zich uitgelaten als zoude dit alleen reeds voldoende oorzaak voor hem zijn om haar den oorlog aan te doen. Het was bekend, dat er tusschen Engeland en Frankrijk eene nauwe alliantie bestond, en de koning van Frankrijk had dit onlangs ook volmondig toegegeven, zoodat aan eene samenspanning van hen beiden tegen de Staten wel niet te twijfelen viel. Voor het oogenblik dreigde van de zijde van Engeland nog wel geen gevaar. De tweespalt, die er heerschte tusschen vorst en volk, belette vooralsnog den koning iets van belang tegen den Staat te ondernemen. Maar de toestand kon er onmogelijk blijven, zooals die nu was. Een van beiden moest de overhand behouden: òf de koning, òf de natie. In het eerste geval zoude Zijne Majesteit ongetwijfeld ten uitvoer leggen, wat hij tegen de Republiek voor had; in het andere zoude weder een Gemeenebest ontstaan, gelijk wij er tot onze schade in Cromwells dagen al een gekend hadden. Om beide mogelijke rampen te ontgaan, bestond er slechts één middel: de Republiek moest zich het protestantsche volk aantrekken en het te hulp komen. Gelukte het haar, dit in zijnen ouden staat te herstellen, dan zoude zij wederkeerig in Engeland een steun verwerven, die haar in hare vrijheid en welvaart bevestigen en met haar in

Europa de zaken op zulken voet zoude vaststellen, *dat de gereformeerde religie een groote securiteit zoude erlangen.* Overigens wilde de prins wel bekennen, dat zijn bijzonder belang in deze met het belang van den Staat samenviel. Hij en zijne gemalin hadden uitzicht op de kroon van Engeland en wenschten, dat dit te midden der onlusten niet verloren ging, zooals waarschijnlijk gebeuren zoude, indien zij de zaken op hun beloop lieten. Immers, behielden de papisten de overhand, dan zouden dezen hen als Protestanten zekerlijk uitsluiten; won daarentegen het volk, dan zoude dit hen, omdat zij in zijnen nood niets voor hem hadden gedaan, met het gansche koninklijke Huis gelijk verwerpen. Daarom was hij besloten: „onder Gods genadigen „zegen de Engelsche natie te hulp te komen tot instand- „houding van haren hervormden godsdienst en van hare „vrijheden en gerechtigheden, en dat wel op zijnen eigen „naam en op dien van hare Koninklijke Hoogheid, zijne „gemalin.” Zijne bedoeling was geenszins den koning van den troon te stooten om er zich zelf op te plaatsen, maar een vrij Parlement te beroepen, samengesteld uit personen, die daartoe door de wetten des lands gerechtigd waren, welk Parlement dan hetgeen misdaan was, zoude herstellen, opdat koning en natie in eendracht leven en hunnen bondgenooten, met name der Republiek, ten nutte mochten wezen. Om dit te kunnen ondernemen behoefde hij echter de krachtige hulp van de Staten, en daarom vroeg hij hun, in vol vertrouwen op hunne toestemming, hem in eene zoo rechtvaardige zaak, waarbij ook de Republiek groot belang

had, te willen bijstaan met hun leger en met hunne vloot.

Lang, al te lang, hadden de Staten geweyfeld, gearzeld, zich maar al te ongevoelig getoond voor den aard van het gevaar, waarop hun stadhouder hen reeds sedert jaren placht te wijzen. Doch nu het beslissende oogenblik daar was, bleek hij toch niet in den wind te hebben gesproken, al mocht hij het somwijlen in eene opwelling van moedeloosheid en teleurstelling hebben gedacht. De gevraagde bijstand bleef den prins niet onthouden. Toen hij den 26^{sten} October daaraanvolgende afscheid van de Staten nam, aan den vooravond van het aanvaarden van zijnen gevaarvollen tocht, betuigde hij hun dan ook in warme woorden zijnen dank voor de hulp, die zij hem verleenden en het vertrouwen, dat zij hem schonken; en diep bewogen betuigde hij het nog eens in hun midden: „dat het aan God, den Heer „Almachtig, den kenner aller harten, bekend was, dat hij den „tocht niet ondernam uit glorie, ambitie, of eenig particulier „voordeel; maar alleen tot behoud van het Protestantisme, „thans zoo zwaarlijk bedreigd; en tevens tot behoud van „de vrijheid en de gerechtigheid eener natie, die de Neder- „landen in hunne eerste ongelegenheid zoo krachtig had „bijgestaan. ¹⁾

II

Daags voor zijn afscheid van de Staten had de prins nog een ander afscheid genomen, met zijne gemalin zijne laatste

¹⁾ R. Fruin. Willem III. Gids 1889. II pag. 321, 326.

beschikkingen gedurende zijne afwezigheid besproken, haar de personen genoemd, met wie zij in alles kon te rade gaan. „Den 26^{sten} October, den avond van den dag vóór 's prinsen „vertrek,” verhaalt Maria in hare gedenkschriften, „zeide hij „mij, dat ik in alle moeielijkheden, waarin ik mocht komen, „moest overleggen met den prins van Waldeck, met den „raadpensionaris Fagel, en met den Heer Dijckvelt, wien ik „in alle opzichten mijn vertrouwen kon schenken. Daarop „zeide hij ook nog, dat, in geval het Gods wil was, dat ik „hem niet terug zag (en die woorden sneden mij door de „ziel en veroorzaakten mij eene huivering, die ik nog voel, „terwijl ik dit schrijf), in dat geval zeide hij, is het nood- „zakelijk, dat gij hertrouwt. Terwijl het eerste mij reeds zoo „wreed getroffen had, werd ik door het overige zoo verrast „en zoo ontsteld, dat het mij was, alsof mij het harte brak.

„Het is niet noodig, ging hij voort, u er aan te herinneren, „dat het niet met een papist mag zijn. Zelf kon hij dit niet „uitspreken zonder tranen, en gedurende geheel dit onder- „houd betoonde hij mij zooveel teederheid als ik kon wenschen „en als ik van mijn leven niet zal vergeten. Maar ik was „zoo ontzet over wat hij gezegd had, dat ik in het eerst „niet antwoorden kon. Hij betuigde mij, dat alleen zijne zorg „voor de belangen van onzen godsdienst hem zoo deed „spreken. Ik herinner mij niet goed alles meer, wat hij zeide; „de verwarring, waarin ik mij bevond, maakte, dat ik ook „verward antwoordde; maar ik verzekerde hem toch, dat ik „nooit iemand anders had liefgehad dan hem alleen en ook „nooit iemand anders zoude kunnen liefhebben. Bovendien,

„nu ik zoovele jaren gehuwd was geweest, zonder dat het „God behaagd had mij te zegenen met een kind, was dat „op zichzelf een voldoende reden om mij te weerhouden „zelfs te denken aan wat hij mij thans voorstelde. Ik zeide „hem dus, dat ik God bad, mij hem niet te laten overleven, „maar dat ik, zoo dit toch moest gebeuren, nu het niet Zijn „wil was geweest mij een kind van hem te schenken, ook „geen kind begeerde, al ware het van een Engel. O mijn God,” ging zij voort, „als ik te hartstochtelijk ben geweest, zooals „ik wel geloof, vergeef het mij! Maar Uw heilige naam zij „geprezen, omdat gij mij gegeven hebt, althans niet te „murmureeren tegen Uwen wil.

„Ik moet bekennen, dat ik in dit alles te veel aan mij zelve „gedacht heb, en daardoor wenschte ik zulk eenen goeden, „dierbaren echtgenoot niet te overleven, noch eenen anderen te „huwen, als ik hem dan overleven moest. Wij spraken „samen nog lang over vele andere dingen; ik vroeg hem „vergeving voor al mijne tekortkomingen jegens hem, „en hij antwoordde mij met zoo groote innigheid, dat mijne „liefde voor hem, zoo dat mogelijk was, er nog door toe- „genomen zoude zijn. Den volgenden dag, den 26^{sten}, nam „hij mij met zich naar Honselaersdijk, en na het middag- „maal vergezelde ik hem naar de rivier, waar hij sloop „ging om zich naar den Briel te begeven. Daar zag ik „hem voor het laatst en Gode alleen was het bekend, of „wij elkander ooit zouden terug zien. Die verschrikkelijke „gedachte deed mij mijne bezinning verliezen, en onbewe- „gelijk zat ik in mijne koets zonder bevel te geven om op

„te rijden, tot zoolang ik den prins nog in de verte kon
„nazien. Des avonds kwam ik in den Haag terug, ontrust
„en bedroefd, meer dan ik zeggen kan Daags na
„het vertrek van den prins werd in de geheele Republiek
„een groote vast- en bededag uitgeschreven en gehouden
„met zooveel ijver, dat zelfs de Israëlieten dien vierden . . .
„Den 27^{sten} scheepte de prins zich in te Brielle en den
„30^{sten} ging hij met de geheele vloot onder zeil. Maar God
„verwekte eenen storm, die wel slechts eenige uren duurde,
„maar toch de schepen uitéén dreef, eene groote ver-
„warring aanrichtte en vele paarden deed sterven. Den
„31^{sten}, om vijf ure in den morgen, draaide de wind geheel
„naar het Westen en werd zoo hevig, dat men, om het
„lijf te bergen, genoodzaakt was de naaste haven binnen
„te loopen; wat ook gelukte zonder ander verlies dan dat
„van de paarden. Zoo was die storm, dien onze vijanden
„als een begin van hunne overwinning aanzagen, voor ons
„eene opwekking om ons vertrouwen alleen op God en
„niet op den vleeschelijken arm te stellen De prins
„betuigde in zijne brieven eene groote onderwerping aan
„den goddelijken wil en wachtte te Hellevoetsluis den tijd
„des Heeren af, alles bereid houdende tegen den eersten
„gunstigen wind.

„Mijne onrust van geest gedurende den storm, toen ik
„geen enkel bericht kon krijgen aangaande den prins, laat
„zich niet uitspreken; ik kan er alleen dit van zeggen,
„dat het mij hard en bitter scheen om zóó lief te hebben,
„als ik liefheb, wanneer men van hem, dien men liefheeft

„gescheiden is. Toch prijs ik den Heer, dat ik het den „psalmist kan nazeggen: *toen mijne gedachten zich vermenigvuldigden binnen in mij, hebben uwe vertroosting en mijne ziele verkwikt.*”

Zij verkeerde nu in groote onrust: zoude het haar mogelijk zijn den prins nog te ontmoeten, eer hij opnieuw in zee stak? „Ik vreesde van neen,” schrijft zij, „want de „wind stond nu zeer gunstig en ik wist, dat hij tijd noch „gelegenheid verzuimen mocht uit liefde voor mij. Maar „in den avond van den 9^{den} November kreeg ik toch „eene brief, waarin hij mij verzocht den volgenden dag „naar den Briel te gaan . . . en toen ik er den 10^{den} aankwam, had de prins de goedheid daar tot mij te komen, „al was het maar voor een paar uren, want zijne tegenwoordigheid was te Hellevoetsluis dringend vereischt. „Toen hij mij verlaten moest, viel die tweede scheiding „mij nog smartelijker dan de eerste; het was, alsof mij „het hart uit den boezem werd gescheurd. Ik vergoot wel „niet zooveel tranen, maar het was toch erger. Bewegingloos bleef ik zitten in de kamer, waar hij afscheid van „mij had genomen. Na dus ongeveer anderhalf uur alleen „te zijn gebleven, ontsloot ik eindelijk de deur van het „vertrek en vernemende, dat er in de kerk gepreekt werd, „begaf ik mij daarheen, als naar de plaats, die voor mij „de aangewezen was in mijne omstandigheden.

„Den volgenden morgen kon ik nog niet vertrekken; „ik moest wachten op den vloed. Om tien ure waren „openbare bidstonden uitgeschreven, daar de prins dien

„dag zee moest kiezen. Ik nam er aan deel en toen de „dienst was afgelopen, beklom ik, om nog eenen blik op „de vloot te werpen, den toren; maar hoewel die 3:5 „treden hoog was, kon men reeds niets meer zien dan de „toppen der masten.”

Ditmaal beloofde 's prinsen uitreis voorspoedig te zullen zijn; de wind bleef gunstig en de vloot was weldra in volle zee; maar juist daardoor verliep er geruime tijd, eer de prinses bericht van haren gemaal ontving, en zelfs was reeds lang bij geruchte, allereerst onder de Joden, de behouden landing van den prins bekend, voor zijn eerste brief haar in handen kwam. Maar die eerste brief meldde reeds dadelijk goede tijding, berichtte van wonderbaar gelukkig slagen. „De hand Gods is blijkbaar in alles”, schrijft Maria in haar dagboek; en weinig tijds daarna, den 30^{sten} December, kwam het bericht, hoe koning Jacobus was aangehouden, maar ontvlucht naar Frankrijk, waarheen zijn vrouw en zoon hem reeds waren voorgegaan. Te gelijkertijd riep Willem zijne gemalin tot zich, naar Londen.

De tijd van scheiding was Maria intusschen zwaar gevallen. „Behalve de zorg voor 's prinsen dierbaar leven „in het bijzonder,” schrijft zij, ¹⁾ „en die voor de geheele „zaak in het algemeen, had ik nog menige onrust boven- „dien. De Franschen bedreigden ons in Holland en de „prins van Waldeck vertrok naar het leger. De heer

¹⁾ Dr. R. Doebner. *Memoirs of Mary, Queen of England* pag. 6.

„Dijckvelt werd door de Staten naar Engeland afgevaardigd,
„zoodat ik niemand had, op wiens raad ik mij kon ver-
„laten, en weinig gewend aan zaken doen, als ik was,
„bracht mij dit in geene kleine verlegenheid. Dan kwam
„men met allerlei akelige verhalen tot mij, en uit overmaat
„van zorg voor mijne veiligheid deden de menschen alles,
„wat zij konden, om mij angstig te maken en geloof te
„doen slaan aan de vreemde plannen en samenzweringen
„tegen mijn persoon; maar de Heer zij gedankt, ik stelde
„al mijn vertrouwen op Hem, en voor mij zelve was ik
„niet bevreesd, doch wel voor den prins, want men zeide
„mij, dat een apotheker uit Parijs op zich had genomen
„hem te vergiftigen. Daardoor werd ik werkelijk ver-
„schrikt; maar als bij toeval viel mijn oog op den 91^{sten}
„psalm en daarin vond ik grooten troost . . . En in-
„tusschen was ik vervuld met mijne aanstaande reis en
„was ik ternedergeslagen door het vooruitzicht eene plek
„te moeten verlaten, die ik om goede redenen zeer lief
„had gekregen; maar wetende, dat ik mij in alles te onder-
„werpen had aan de schikkingen van mijnen God, zette ik
„mij zelve tot gebed en meditatie om mij te heiligen tot
„den tocht; en toen ik uit een schrijven van den prins
„vernám, dat hij er in bewilligd had de regeering op zich
„te nemen tot uitspraak was gedaan door de Conventie”
(de raadsvergadering, die beroepen was om te beslissen
over de vervulling van den sedert de vlucht van koning
Jacobus opengevallen troon), „prees ik God, omdat Hij zulk
„eene grooten omkeer van dingen had doen plaats grijpen

„zonder bloedstorting en smeekte Hem den prins genade en
„wijsheid te schenken om zijne gewichtige taak wel te vol-
„brengen.

„Den 1^{sten} Februari kwam admiraal Herbert met het
„koninklijke jacht en eenen brief van den prins, die mij
„schreef geen tijd te verliezen om zoo snel mogelijk tot
„hem te komen. Ik had dit kunnen verwachten en toch was
„ik verrast. Ik kon den geheelen nacht niet slapen, maar
„bleef wakker liggen, bedenkende hoe zwaar het mij zoude
„vallen een land te verlaten, waar ik mij gelukkig gevoelde,
„waar ik de lieden en de wijze van doen kende, waar ik
„zekere genegenheid genoot, die ik niet wist of mijn deel
„zoude zijn in een land, waar ik eene volslagen vreemde-
„linge was geworden; dan de onzekerheid aangaande wat
„daar ginds misschien nog te gebeuren stond; het ongeluk
„van mijnen vader; de gedachte, dat ik thans in zijne plaats
„moest staan: dat alles te zamen maakte mij zeer onwillig om
„Holland te verlaten. Van ganscher harte verlangde ik er
„naar den prins terug te zien; maar ik zoude hem liever
„weder hier ontmoeten dan in Engeland, en hoe meer ik er
„over nadacht, hoe meer ik het noodzakelijk vond om tot hem
„te gaan en onwaarschijnlijk, dat ik ooit weder naar Holland
„zoude kunnen terugkeeren. Zoo bracht ik den nacht wakend
„door . . . maar met groote inspanning stemde ik mij zelve
„tot kalmte en kwam, zooals ik dacht, tot eene goede eens-
„willendheid met Gods Albestuur. Toen stond ik op en
„begon toebereidselen te maken tot mijn vertrek; maar
„allereerst bracht ik op papier, al wat ik had overdacht en

„bad God om mij te helpen en te leiden in al mijne wegen.
„Van dat oogenblik tot dat ik wegging, was ik in eene voort-
„durende jacht en het is een wonder, dat mij het hoofd niet
„duizelde van al die menschen, die kwamen en al de dingen,
„waarover zij mij onderhielden. Van zes ure in den morgen
„tot laat in den avond was ik geen oogenblik alleen. Het
„grootte leedwezen, dat men mij betoonde over mijn heen-
„gaan, trof mij zoo, dat ik het nimmer vergeten zal, maar
„trachten de aanhankelijkheid, die mij hier is betoond, bij
„alle gelegenheden te gedenken en te vergelden.”

Hare afreis werd nog vertraagd eerst door het ijs, dat den mond van de Maas gesloten hield en, toen de dooi inviel, door aanhoudende Westewinden. Maar den 22^{sten} Februari landde zij toch in Engeland aan. „Ik zoude moeilijk „kunnen wedergeven, wat er in mij omging,” verhaalt zij, „bij het gezicht van mijn eigen geboorteland. Ik blikte „achterwaarts en zag de uitgestrekte zee tusschen mij en „Holland, dat mijn land was geweest meer dan elf jaren „lang. Het smartte mij, dat ik het verlaten had en, naar ik „meende, voor altijd; die gedachte viel mij zwaar en ik „behoefde meer vastberadenheid, dan ik mij op beroemen „kan, om het geduldig te aanvaarden. Maar toen ik voor- „waarts blikte naar Engeland, mijn vaderland, waar ik door „lange afwezigheid eene vreemdelinge was geworden, „voelde ik toch eene geheimzinnige vreugde, die on- „twijfelbaar voortkwam uit eene zekere natuurlijke sym- „pathie. De gedachte, dat ik mijnen echtgenoot mocht be- „groeten als den bevrijder van dat land, stemde mij trotsch

„en gelukkig; maar helaas, dacht ik in het volgende oogen-
„blik, helaas, van wien anders heeft hij het bevrijd dan van
„mijnen vader De ontmoeting met mijne zuster was
„een groot genot en het was mij eene vreugde, grooter dan
„ik kan uitspreken, om den prins te zien. Maar ik vond hem
„ver van wel; hij hoestte hevig en zag er sterk vermagerd
„uit. Zoodra wij alleen waren, barstte hij los en beiden ver-
„goten wij tranen van blijdschap over onze hereeniging en
„van smart, dat het niet in Holland had mogen zijn. Beiden
„betreurden wij het gemis der vrijheid, waarin wij daarginds
„geleefd hadden en die hier nimmer ons deel zoude zijn;
„en wij ondervonden het reeds dadelijk, welken dwang wij
„ons voortaan moesten opleggen, want wij durfden ons niet
„overgeven aan al die gedachten, maar haastten ons onze
„tranen te drogen, opdat die niet mochten worden gezien,
„als wij ons vertoonden.” En dát mocht in geen geval.
De aanhangers van den verdreven en voortvluchtigen koning
hadden uitgestrooid, dat er verdeeldheid heerschte tusschen
Willem en Maria; dat de laatste de kroon voor zichzelf
begeerde, en die niet met haren echtgenoot wilde deelen.
De prins had haar gesmeekt deze geruchten te logenstraffen
door bij hare intrede in Londen en in Whitehall, het ko-
ninklijk paleis, een blijmoedig voorkomen aan te nemen.
Het denkbeeld was haar ondragelijk, dat iets in haar optreden
kon worden uitgelegd als eene afkeuring van het gedrag
van den man, dien zij eerde en liefhad om zijne groote en
rijke gaven en om de taak, die God hem had opgelegd.
Maar uit liefde voor hem eene rol spelende, die geheel in

strijd was met haar gevoel, overdreef Maria; zij toonde bij haren intocht eene luchthartige blijdschap, die niet natuurlijk was en ergernis gaf. „Het was niet in mijn hart; maar ik „heb mijn best gedaan,” zeide zij later eens.

Nog voor hare komst te Londen was de vraag beslist, hoe de ledige troon zoude worden vervuld. Aan eenen der invloedrijkste leden van het Parlement had Maria schriftelijk herhaald, wat zij mondeling aan Willem had verklaard. Zij wilde geene kroon dragen, als hij haar onderdaan moest zijn; de zwaarste beleediging, die men haar kon aandoen, was haar als zijne mededingster voor te stellen. Het Parlement gehoorzaamde aan haren wil en droeg de kroon van Engeland op aan Willem en Maria als regeerende Koning en Koningin. Dat koningsschap van Engeland heeft Willem III in staat gesteld aan zijne grootsche roeping ten volle te voldoen. Het doel, waarvoor hij van zijne jeugd had geleefd, kwam hiermede binnen zijn bereik; als Koning van Engeland vermocht hij uit te richten, wat hij als Kapitein-Generaal der Geünieerde Provinciën tevergeefs had beproefd. Wat hij had gehoopt en begeerd, ging thans in vervulling: Engeland bleef voor het Protestantisme behouden en werd voor een bondgenootschap met Holland tegen Frankrijk gewonnen. Aan den Europeeschen oorlog, die reeds was ontbrand, nam Engeland van stonde aan deel nevens de Republiek, en het gevolg was, acht jaren later, de vrede van Rijswijk, waarbij Frankrijk veel terug gaf van wat het in 1678 en daarna zich had toegeëigend. Met de roomsch-katholieke wereldmonarchie was het voor goed uit;

het Protestantisme had eene wel verzekerde toekomst.

Maar van oude tijden, schrijft Macaulay, is de geschiedenis van iederen volksbevrijder gelijk aan die van Mozes; altijd op nieuw zijn triomfzangen als die aan den oever der Roode Zee maar al te snel verwisseld in murmuringen als die aan de wateren te Meriba. Ook Willem III heeft het ondervonden. Tusschen hem en het volk, dat hij had verlost, wilde geene ware sympathie ontstaan. De geestdrift, waarmede hij in den Kersttijd van 1688 met gejuich was ingehaald, was reeds in het einde van Februari van het volgend jaar aanmerkelijk bekoeld. Nu het gevaar voorbij was, herleeft de oude verdeeldheid tusschen *Whigs* en *Tories*. Beiden de geestelijkheid en het leger waren ontevreden: het leger om de roemlooze rol, die het in de jongste revolutie had moeten spelen, om den hoogen rang, dien Willem enkelen zijner oude getrouwen in zijne gederen toekende; de geestelijkheid der anglicaansche Kerk om de slecht verborgen moeite, waarmede de Koning zich voegde naar eenen ritus, die hem, den strengen Calvinist, wel niet zondig en verkeerd, maar toch kinderachtig en noodeloos omslachtig toescheen. Willems geslotenheid, zijn stugge, stuursche aard, waren karaktertrekken, die den Engelschen edellieden zijner hofhouding onaangenaam aandeden, en wantrouwend en naijverig zagen zij hem zijnen liefsten omgang zoeken met zijne oude Hollandsche vrienden en wapenbroeders. Het volk miste den glans van het vroegere hofleven. Whitehall, het oude paleis der Stuarts, het tooneel van kwistige pracht, van schitterende feesten,

stond ledig en verlaten; want Willems zwakke gezondheid was niet bestand tegen Londensche mist en nevel, en dwong hem de wijk te nemen naar het land, naar Hamptoncourt, tot schade van het vertier van handel en nijverheid. Wel trachtte hij aan de algemeene klacht over den afstand tusschen het hof en de hoofdstad tegemoet te komen door zijne residentie te verleggen naar Kensington. Maar hoewel Kensington House thans een deel van Londen zelf uitmaakt, was het toen een afgelegen landhuis te noemen en kon in die dagen van straatroof en verzakte, modderige wegen zonder bestrating of verlichting, niet in aanmerking komen voor hoffeeften en plaats van dagelijksche samenkomst voor eenen talrijken hofkring. Overal was een jacht naar ambten, naar titels, naar aandeel aan de opengevallen goederen der roomsch-katholieke edellieden, die koning Jacobus naar Frankrijk waren gevolgd. Tot zelfs prinses Anna was ontevreden met de haar toegekende jaargelden, en een aanhang vormde zich, die haar en haar kind scheen te willen steunen ten koste van Willem en Maria. In het gevoel zijner machteloosheid om aller eischen te bevredigen, ontviel den nieuwen koning dan ook reeds weinige maanden na zijne kroning de verzuchting: „Ik zie „wel, dat dit volk niet voor mij en ik niet voor dit volk „gemaakt ben.” Een vreemdeling bleef hij zich gevoelen te midden zijner onderdanen en met verterend heimwee verlangde hij terug naar zijne Geldersche bosschen, naar zijne Hollandsche weiden, naar zijn voorvaderlijk kasteel te 's-Gravenhage.

Het was voor Maria eene pijnlijke teleurstelling. „Wat „mij het meeste verwonderde,” schrijft zij in den loop van het eerste jaar na hare aankomst te Londen, „was om een „volk, dat pas uit zoo groote gevaren was gered, zoo weinig „ernstig te vinden;” en aan het einde van dat eerste jaar van haar koningschap maakte zij de slotsom harer ervaring aldus op: „Eene groote verandering heeft in mijn „leven plaats gegrepen. De kroon is mij op het hoofd „gezet en ik ben tot den hoogsten staat in het menschelijke „leven opgeheven; dat zoude voor velen een geluk worden „geacht; maar voor mij is het dat niet. Mijn vorige rang „was reeds genoeg om zelfs het meest trotsche hart te „voldoen, en het uitzicht op de kroon was voor mij meer „waard dan het bezit er van. Maar het heeft God behaagd „het aldus te beschikken, en het is mijn plicht er in te be- „rusten. Wij zijn niet in deze wereld gebracht om onze „eigen meester te zijn. Het eenige, dat mij in dat alles „toelacht, is de hoop om nevens mijnen gemaal in Gods „hand een werktuig ten goede te zijn.”

Maar viel het haar reeds dadelijk zwaar de kroon te dragen, onlijdelijk werd haar dat gewicht, toen koning Jacobus, door Frankrijk gesteund, eenen inval in Ierland beproefde en haar gemaal haar verlaten moest om hem terug te drijven. „Ik zeide het den Koning,” schrijft zij, „hoe ik er onder leed; maar hij antwoordde, dat het nu „eenmaal niet te veranderen was, dat dit nu eenmaal de „taak was, die hem was opgelegd en die ook volbracht „moest worden; hij trachtte mij tot rust te brengen met

„vele woorden, maar wenschte toch, dat ik nu verder niet
„terug zoude komen op dit treurige onderwerp.

„Voor zijn vertrek overlegde de Koning met mij, of
„tijdens zijne afwezigheid alles in mijnen naam bestuurd
„zoude worden, dan wel of de *Privy Council* het zoude
„doen met opdracht om mij vooraf in kennis te stellen.
„Ik verzocht hem, dat te schikken zooals het hem het
„beste dacht, maar toch vooral zorg te dragen, dat ik
„geene ongelukkige figuur maakte; want iemand in mijne
„plaats kan de dingen niet onopgemerkt doen; het is altijd
„of heel goed of heel slecht.

„En ik heb altijd gedacht, dat vrouwen zich niet moesten
„afgeven met regeeren. Ik heb er zelve nooit naar getracht.
„Sinds ik getrouwd ben, heb ik den Koning nooit met
„zaken lastig gevallen; want ik zag hem er altijd zoo mede
„bezet, dat ik dacht, en hij heeft mij later ook gezegd, dat
„het zoo was, dat als hij er zich van los kon maken, het hem
„aangenaam was tot mij te komen en zijne gedachten te
„laten afleiden door andere dingen. Ik vond dat heel be-
„grijpelijk en daar ik zag, dat het hem zoo het liefste was
„en ik zelve ook niets anders begeerde, ging ik zoo voort
„en daardoor ben ik vreemd gebleven aan het doen van
„zaken. Maar dit geloof ik vast en zeker, dat alle wijsheid
„eene gave des Heeren is, die hij mededeelt waar en wien
„hij noodig oordeelt, en nu het Hem behaagd heeft, mij
„alles uit handen te nemen door mij zulk eenen echtgenoot
„te schenken, geloof ik, dat ik mij zelve alleen moet bezig
„houden met den dienst des Heeren en met al het goede

„dat ik in de wereld doen kan. Er is wel geen gebrek aan „lieden, die mij zouden willen laten ingrijpen, die willens „zijn op die wijze kwaad te stichten en die zeggen, dat ik „wel eens geroepen kan worden om alleen te regeeren; „doch ik ben overtuigd, dat, zoo het Gode behaagde mij „zoo zwaar te bezoeken, dat Hij dan te Zijner tijd mij „zoude leiden en richten. Maar ter zake. De Koning ant- „woordde mij met groote vriendelijkheid en verzekerde mij, „dat zijne liefde te groot was om niet alle mogelijke zorg „voor mij te dragen en dat hij er alle reden toe had.

„Kort daarna koos hij negen personen om mij ter zijde „te staan gedurende zijne afwezigheid... Hij deelde het „Parlement mede, dat hij het bestuur in mijne handen over- „gaf en wie hij in mijnen Kabinetsraad had benoemd. Mij „zeide hij in vertrouwen, dat ik mij geheel verlaten kon „op Lord Shrewsbury, voor wien hij zooveel lof en prijs „over had, dat ik vervolgens met verbazing vernam, dat „hij om een verschil met den Lord President in tegen- „woordigheid des Konings, en waarin de Koning zich bij „den Lord President aansloot, kennis gaf, dat hij zijne „betrekking nederlegde; en hij bleef er bij, trots alles wat „de Koning deed om hem te overreden. — Dat gaf mij „een beklemmend gevoel. Zoo bleef ik dan alleen, wel in „mijn eigen land, het is waar, maar ik was er eene vreemde „geworden, omringd met moeielijkheden en niet wetende „op wien mij te betrouwen. De man, met wien de Koning „zoo veel ophad en dien hij mij genoemd had, als bijna „den eenige, waarop ik mij volkomen kon verlaten, trok

„zich terug om een persoonlijk feit, op het oogenblik dat „hij bijkans onmisbaar was voor de goede zaak. Wat kon „ik nu van de anderen verwachten?

„Den 4^{den} Juni reisde de Koning af. Toen hij mij in „Holland verliet, was er hoop, dat een Parlement in alles „zoude beslissen; maar thans bleef er geene plaats voor „zulk eene hoop. Alleen een veldslag kon hier den door- „slag geven, en hoe die zijn zoude, wist God alleen. En „dan de angst voor 's Konings persoon, voor hem, die zoo „ziek en ellendig was, toen hij heen ging! De angst voor „de vermoeienis en de inspanning, die hij zoude hebben te „verduren, de slechte lucht van het land, waarheen hij zich „begaf, zijn lust om zich steeds in het ergste van het gevaar „te wagen, en boven alles de gedachte, dat mijn echtgenoot „en mijn vader vijandig tegenover elkander stonden! Zoo „een van hen beiden kwam te vallen in den strijd, wat „zoude dat vreeselijk voor mij zijn!” Zij had, nu zij alleen was, weder Whitehall, het oude koninklijke paleis, betrokken en regelde er de zaken met de leden van haren Kabinetsraad, die zij allen maar half vertrouwde. Willem had voor haar gedaan, wat hij kon; maar redenen van staatkundigen aard hadden hem in de keuze harer raadslieden beperkt en die uiterst moeilijk gemaakt. Als de raad alleen uit *Tories* of alleen uit *Whigs* bestond, zoude dit reeds dadelijk de ergernis van de helft der natie hebben gaande gemaakt; en nu hij dus deels uit *Tories* en deels uit *Whigs* was samengesteld, liet het zich verwachten, dat er voortdurende oneenigheid in den Raad zoude heerschen en dat op een

tijdstip, dat beide, een vijandelijke inval en een binnenlandsche opstand, te vreezen waren. Want nauwelijks had Willem III Londen verlaten, om zich aan het hoofd van zijn leger te stellen, of eene machtige Fransche vloot zeilde het Kanaal binnen; reeds waren de schepen in het gezicht van Plymouth en er was alle reden om te onderstellen, dat de Fransche admiraal betrekkingen onderhield met de ontevredenen in den lande. Weldra kwamen zelfs onwederlegbare bewijzen in, dat Lord Clarendon, de broeder van Maria's moeder, verraderlijk met Frankrijk heulde; maar toen de leden van den Raad aarzelden om den eigen oom der Koningin in staat van beschuldiging te stellen, voorkwam Maria hen door met eene kloeke beslistheid, die men weinig van haar zacht karakter had gewacht, zelve de onverwijld inhechtenisneming van den schuldigen edelman te gelasten.

„En de schatkist was slecht voorzien,” verhaalt Koningin Maria verder; „er was geen geld; de gezagvoerder van „onze zeemacht lag op de reede, feest vierende met zijne „vrienden, terwijl de Franschen onze kust naderden en hem „en zijne schepen bijna in verrassing genomen hadden. Zoo „bleef ik achter, met eene machtige vloot in 't gezicht, met „vele vijanden en ontevredenen binnen in het rijk en niet „meer dan 5 of 6 duizend man ter verdediging; de eigen „troepen kon ik niet vertrouwen, en er was maar al te „veel reden om het ergste te duchten van de vreemde. Ik „geloof niet, dat iemand ooit in zoo groote verlegenheid „was. Maar toen ook ondervond ik den bijzonderen bijstand „van mijnen God, en wat anders dan Zijne kracht zoude

„mij toen hebben kunnen doen staande blijven? Maar al
„te licht zoude ik mij zelve gewantrouwd hebben en dikwijls
„vreesde ik, dat het geen moed, maar gebrek aan doorzicht,
„geene geestkracht maar gemis van begrip van het gevaar
„was, dat mij kalm deed blijven, terwijl al de lieden om mij
„heen er als op bedacht waren mij aanhoudend schrik aan
„te jagen. De Lord President zelf deed mij de vraag, die
„de Koning mij ook had voorgelegd, eer hij vertrok, wat
„ik doen zoude in geval van onstand in de City, wat zij
„beiden voor zeer mogelijk hielden. Ik gaf hun beiden het-
„zelfde antwoord en dat was, dat ik niet kon zeggen, hoe
„angstig ik dan wel zoude zijn; maar dat ik beloofde mij
„niet te laten beheerschen door mijn eigen vrees of door
„die van anderen, maar den raad zoude volgen van hen,
„die naar ik meende het moedigst en het helderst van oor-
„deel waren, en dat ik zeker, wat er ook gebeurde, Whitehall
„nimmer verlaten zoude. Ik had mij zelve op het ergste
„voorbereid en toen de Koning heenging, achtte ik het
„waarschijnlijk, dat wij nimmer weder zouden samen komen;
„want ik dacht: nu er zooveel kwaadwilligen zijn, zal God
„ons misschien om onzer zonden wil in hunne handen over-
„leveren. Ik wist, dat ik, menschelijkerwijs gesproken, op
„niets of niemand vertrouwen kon, toen de Koning weg
„was. En waarlijk, was er oproer uitgebroken, toen de
„Fransche vloot in zicht kwam, of waren de Franschen
„geland, nadat zij onze vloot geslagen hadden” (slag bij
Beachy Head) „dan was ik er erg aan toe geweest. Ik wist
„dat maar al te goed, en daar ik vreesachtig van aard ben,

„vreesde ik het ergste; maar ik wist ook, dat de Heer „regeert, en dat Hij, zoo het Zijn wil was, machtig was „om mij te redden uit alle gevaren; en Hij heeft mij ook „bewaard. Want het was Uwe hand, o God! de Uwe alleen, „die hier alles in rust hield, al liet Gij het ook geschieden, „dat onze vloot geslagen werd... Een diep treurige tijd „was het zeker, maar toch God heeft meer voor mij gedaan „dan ik durfde hopen. Want Hij heeft ook mijnen echtge- „noot bewaard, Hij heeft hem eene groote overwinning „geschonken,” (slag bij de Boyne) „en Hij heeft hem en „mijnen vader in dien slag ver verwijderd van elkander „gehouden. En hoevele ontevreden en er ook in den lande „waren, en ofschoon wij den slag bij Fleurus verloren, en „ter zee geslagen werden, is het toch rustig gebleven en „mij heeft de Heer er voor bewaard groote misslagen te „begaan.

„Den 7^{den} September kwam de tijding, dat de Koning in „Engeland den voet aan wal had gezet en dat was de „heerlijkste tijding, die men mij brengen kon. Den 10^{den} „daaraanvolgenden ontmoette ik hem in Hampton-court en „vond hem gelukkig in eene uitstekende gezondheid. Die „vreugde was zoo groot, dat ik die niet onder woorden „brengen kan; als ik terugzie op al den angst en op al het „verdriet van dat jaar, was het meer dan eene vergoeding... „Ik was nu werkelijk gelukkig; mijnen echtgenoot had ik „terug in goede gezondheid en overdekt met grooten roem, „die hem aller bewondering en hoogachting deed verwerven; „ik was ontheven van al die bemoeiingen, waar ik mij zoo

„uitermate weinig geschikt voor gevoelde, al wist ik ook „tot mijne groote blijdschap dat mijn echtgenoot voldaan „was en, naar hij mij zeide, zeer tevreden over mijn gedrag. „Ik had nu weder beschikbaren tijd om God te loven en „al die geloften na te komen, die ik gedurende mijnen tijd „van beproeving had gedaan, om voortaan meer getrouw „te zijn in Zijnen dienst. Want ik had nu ondervonden „hoe moeilijk het is om veel te bidden, als men zooveel „te doen heeft, en nu was ik daartoe meer verplicht, omdat „ik wist, dat mijn echtgenoot zoo weinig tijd had. Ik gaf „er mij nu aan over met hart en ziel en bemoeide mij in „het minst niet meer met de zaken; want ik verbaas er mij „over, dat men wel eens zegt, dat men het niet meer over- „laten kan, als men er eens aan gewend is. Ik voor mij „gaf het maar al te gewillig over.”

III

Wat dat jaar 1690 volgens Maria's gedenkschriften voor haar was geweest, dat waren al de jaren, zes in getal, dat zij de kroon gedragen heeft. „Sinds ik naar Engeland „kwam,” schreef zij nog in December 1693 aan de keurvorstin Sophia van Hannover, „is de koning meest van mij „gescheiden geweest. Acht maanden van het jaar is hij van „huis. Dat is nu eenmaal een der kruisen, die mij zijn op- „gelegd en wel het zwaarste van alle; maar ik leer lijd- „zaamheid oefenen of ik wil of niet, en ik hoop, dat de Koning „de goede zaak zal mogen handhaven en een einde maken „aan die lange oorlogen, die de weduwen zoo talrijk maken

„en die ons van zooveel leed doen hooren, dat wij niet „verhelfen kunnen, en dat is het grootste leed.”

Telkens opnieuw, bij iedere maandenlange afwezigheid des Konings, als deze ver weg in Vlaanderen den eindeloozen krijg met Frankrijk voerde, waarin hij steeds geslagen en toch nimmer overwonnen werd, rustte op de schouders der Koningin de loodzware regeeringstaak, nog verzwaaard door inwendige verdeeldheid, door partijzucht, door argwaan en verraad. „Te weten, dat mijn echtgenoot opnieuw zijn „leven gaat wagen; dat hier eene partij is, die ten gunste „van mijnen vader werkt; dat er eene andere is, die eene „Republiek wil voorbereiden en dat er bovendien oorzaak „is om te vreezen, dat de aanhang mijner zuster eene derde „partij vormt, zoude dat niet genoeg zijn om iemand van „grootere geestkracht dan de mijne te verschrikken?” klaagt zij in haar *Mémoires*. En had zij slechts eenen zoon gehad, eenen erfgenaam van den troon, om wien alle partijschappen in den lande zich hadden kunnen vereenigen!

„Lucas 2. 13. *Uw gebed is verhoord en uwe vrouw Elisabeth zal eenen zoon hebben,*” heet het in eene harer meditaties uit dezen tijd. „Dat waren de woorden van den engel „tot Zacharias. Vroolijke, heerlijke woorden, wier vervulling „nog heerlijker was. Waarom buigt gij u neder, o mijne „ziele? Weet gij het niet, dat de Heer handelt naar Zijn „welgevallen en bedenkt gij niet, dat het goed en recht is, „wat Hij doet? Nu het Zijn wil niet is geweest, u met een „kind te zegenen, moet gij daarin berusten. Hoewel ik der- „tien jaar gehuwd ben, weet ik, dat de Heer mij nog zeer

„wel een kind kan schenken en verscheidene zelfs, als het Hem „goed dunkt; maar ik moet dat in lijdzaamheid afwachten; „ik moet bedenken, dat er menschelijkerwijs gesproken geene „kans is, dat ik nog gezegend worde, en ik moet dus te „vreden zijn, want de mensch ziet niet, wat de Heer ziet. „Hij weet, waarom Hij mij deze zaak zoo lang onthouden „heeft en waarom Hij ze mij blijft onthouden, en dikwijls „heb ik er Zijnen Heiligen naam om moeten prijzen, als ik „bedacht, hoe ik, als God mij kinderen geschonken had, „nimmer had kunnen dragen, zooals ik het gedragen heb, „wat de Heer mij oplegde, toen mijn echtgenoot het onder „nam om naar Engeland over te steken; toen hij het vorige „jaar naar Ierland trok en nu naar Vlaanderen. Wat zoude „ik gedaan hebben, als ik kinderen had gehad? Want mijnen „echtgenoot in gevaar te weten en mij zelve in hoogst on „betrouwbare omstandigheden, dat was wel onrustbarend; „maar voor mij zelve droeg ik dat, getroost in de gedachte „dat het ergste van menschelijke kwaadwilligheid mij weinig „deren kon, daar dit mijne ziele niet schaden kon en slechts „mij zelve raakte. Maar als ik kinderen had gehad, zoude „ik om dezen beangst zijn geweest. Daarom beschouw ik het „gemis van kinderen als een teeken, dat de Heer wil, dat „ik te meer los van de wereld zal zijn en te meer gereed „om die te verlaten, als het Hem behaagt mij tot zich te „roepen. Waarom dan buigt gij u neder, mijne ziele, en zijt „gij onrustig binnen in mij?”

Zeer levendig bleef haar onder dit alles bij de herinnering aan de rustige, gelukkige jaren, die zij eertijds in Holland

had doorleefd. Een roerend getuigenis daarvan geeft de correspondentie der Koningin met freule van Wassenaar van Obdam, die aan het slot harer door de gravin Bentinck uitgegeven *Mémoires*, is afgedrukt. Onmiddellijk na Maria's vertrek naar Engeland, nog aan boord van het jacht, dat haar overvoerde, begonnen, werd die vertrouwelijke briefwisseling onafgebroken voortgezet tot weinige maanden vóór haren dood. Deze freule van Wassenaar van Obdam, de dochter van den beroemden admiraal, had vroeger tot de hofhouding der prinses van Oranje behoord, en toen hare genegenheid en haar vertrouwen in hooge mate weten te winnen. Blijkbaar was die ongedwongen omgang met hare gewezen *lectrice* der Koningin eene ware verkwikking in het betrekkelijke isolement van haren hoogen rang in Engeland. Dat freule van Obdam en zoovele anderen uit hare oude omgeving haar bleven gedenken met liefde en innigheid trof haar diep. „Het is mij een groot genoegen, „dat ik nog betreurd word onder lieden, die ik hoogacht en „in een land, dat ik als het mijne beschouw, dat ik uit lange „gewoonte en om elf jaren van geluk, lief heb, als ware ik „er geboren, in den Haag; maar aan den anderen kant ben „ik zoo getroffen door uwen brief en door datzelfde verdriet, „dat mij zooveel genoegen doet, dat ik soms zoude willen, „dat ik minder vrienden had, nu ik er zoo ver van gescheiden „ben. Maar als u dat genoegen doet, wil ik u wel verzekeren „dat ik Holland nimmer vergeten zal, noch zijne inwoners.” „Als gij de Vrouwe van Rosendaal ziet,” heet het in eenen anderen brief, „spreekt dan eens samen over mij en als

„Mevrouw van Stirum in den Haag is, gaat dan met haar „nog eens in gedachten terug naar dien gelukkigen tijd, „toen wij samen werkten op het Loo of op het Huis te „Dieren; toen gij nog mijne *lectrice* waart en toen wij in „den omtrek die heerlijke rijtoeren en wandeltochten maakten, „die ik toen zoo genoot en die ik nu meer betreur dan gij „u denken kunt.” „Ik zal dezen brief nu maar eens beginnen,” schrijft zij een andermaal met lichten scherts, nadat zij in vorige brieven zich had moeten verontschuldigen over langdurig zwijgen, „door evenals de kleine kinderen, die „zich zelve prijzen, te zeggen *ben ick nu niet soet?*” (de woorden staan in den oorspronkelijken tekst in het Hollandsch). „De gravin van Derby, eene nicht van Mevrouw „van der Lek, kent zeer goed Hollandsch en ik spreek het „dikwijls met haar,” schrijft zij elders met zichtbaren trots.

De meeste dezer brieven werden geschreven op Hamptoncourt, een landhuis door kardinaal Wolseley op groote schaal aangelegd, sedert kroondomein geworden, maar verlaten door de Stuarts, die er zelden verblijf hielden, terwijl Koning Willem er zich toe aangetrokken gevoelde om de zuivere lucht, zoo verschillend van den Londenschen nevel, die een langdurig verblijf in de hoofdstad voor zijne zwakke longen ondoenlijk maakte. Daar paleis en park onder de vorige regeering zeer verwaarloosd waren, viel er veel te bouwen en te planten, wat beiden Willem en Maria eene welkome uitspanning was. De zalen en gangen werden door Willem kostbaar versierd met cartons van Rafaël en andere groote kunstschaten, teekeningen en schilderstukken uit de oude

Italiaansche en Duitsche school van Leonardo da Vinci, van Holbein. Maria had in den Haag smaak gekregen voor Chineesch en Japansch porcelein en bracht nu op Hampton-court eene kostbare verzameling bijeen van vazen, schalen, afgodsbeelden en gedreven figuren; door haar werd de voorliefde voor dezen grilligen Oosterschen kunstvorm overgebracht naar Engeland, waar zij sedert inheemsch is gebleven. Het park werd geheel in Hollandschen stijl aangelegd; en juist om die herinneringen aan Holland, die zij er beiden als om strijd vermenigvuldigden, werd de plek den Koning en der Koningin zeer lief. „Maar toch,” schreef Maria aan freule van Obdam, „ofschoon het kasteel tusschen „de vier en vijfhonderd vertrekken telt, ontbreekt er van „allerlei, waaraan het Huis te Dieren rijk was. Er ontbreekt „bijvoorbeeld zulk eene goede buurvrouw, als daar de Vrouwe „van Rosendaal was.”

Liefdadigheid was mede een sterk sprekende trek van Maria's karakter. In stilte deed zij wel, waar hulp van noode was, zoowel binnen- als buitenslands; reeds als prinses van Oranje, toen hare beschikbare middelen zeer bekrompen waren. Vooral waar het gold ongelukkigen, die onder den druk van geloofsdwang leden, was hare mildheid onuitputtelijk. De arme Waldenzen, die uit hunne valleien verdreven waren, ondervonden het; want toen hun door Koning Willems toedoen toegelaten werd er weder terug te keeren, was het Maria's milddadigheid, die het hun mogelijk maakte zich op nieuw in gemeenten te vereenigen; en hare naaste omgeving ondervond het niet minder; niemand, die haren bijstand

inriep, verliet haar met ledige handen of zonder hulp. Freule van Wassenaar was Maria's rechterhand bij het reiken van onderstand aan talrijke Fransche vrouwen, die na de herroeping van het edict van Nantes in allerijl uit den lande waren geweken. Reeds van den beginne had Maria, toen nog prinses van Oranje, tot groote ergernis van den Franschen gezant, zich ontfermd over deze dames, die, dikwijls van hooge geboorte en in rijkdom en welvaart opgegroeid, maar thans verstoken van alle stoffelijk bezit, in het vreemde land met zijne onbekende gewoonten en gebruiken onbekwaam waren om in eigen onderhoud te voorzien. Door Maria's toedoen werd aan een deel dier *réfugiées* de middelen verstrekt om in vereeniging met elkander te leven op het Huis ter Noot nabij 's-Gravenhage. ¹⁾ Door bemiddeling van freule van Wassenaar liet de Koningin zich in Engeland nauwkeurig op de hoogte houden van hare belangen en behoeften, zonder echter ooit te willen heerschen of uitspraak doen, als men zich op haar beriep bij de kleine verdeeldheden en oneenigheden, die onvermijdelijk waren in dezen kring, waar een dertigtal vrouwen, teleurgesteld en gebroken door het verledene, zonder eigenlijke werkzaamheid in het tegenwoordige en zonder verwachting voor de toekomst, in gedwongen dagelijkschen omgang samenleefden.

Aan freule van Obdam bewees Maria hare vriendschap wel het duidelijkste door de ongedwongenheid, waarmede

¹⁾ Hora Siccama. Brieven en gedenkschriften van Koningin Maria van Engeland, Gids 1881 IV pag. 79.

zij deze haar leed klaagde over hare toenemend zwakke gezondheid. Telkens leest men in deze brieven van verkoudheden, van koorts, van oor- en aangezichtspijnen, van een zeer hinderlijk en aanhoudend ooglijden. „Ik geloof, „dat ik oud word en dat die lichaamsgebreken door den „naderenden ouderdom komen,” schreef de twee- en- dertigjarige vorstin in April 1694. „Of misschien is het ook „het verdriet en de onrust, die iederen zomer geregeld „wederkeeren,” gaat zij voort, doelende op 's Konings weder naderend vertrek naar het leger; en in September daaraanvolgende ontving freule van Wassenaar het laatste schrijven van de hand harer koninklijke vriendin. Het waren eenige hartelijke woorden van rouwbeklag over het verlies eener schoonzuster, dat de jonkvrouw ook ter wille van de kinderen der overledene diep had getroffen. „Ik „geloof,” schrijft Maria in dezen brief, „dat los te zijn van „deze wereld veel moeilijker is voor hen, die gezegend „zijn met kinderen, want deze zijn als zoovele banden, „die aan de aarde vasthechten. Het sterven zal daarom „zeker lichter zijn voor hen, die er geene hebben.”

Was het reeds een voorgevoel van haar naderend uiteinde, dat der Koningin deze woorden in de pen gaf? Drie maanden later, in de Kerstweek van het jaar 1694 werd zij ongesteld. Reeds na weinige dagen moest de meening, dat de krankheid van voorbijgaanden aard was, wijken voor de zekerheid, dat de vorstin was aangetast door de vreeselijke pokziekte, die men in die dagen nog geheel onmachtig was te bestrijden. Zelve gaf Maria on-

middellijk daarop strenge bevelen, dat iedere hofdame, iedere kamervrouw, iedere dienstmaagd zelfs van ondergeschikten rang, die de ziekte nog niet had gehad, het paleis te Kensington, waar zij vertoefde, op staanden voet moest verlaten. Vervolgens zonderde zij zich eene pooze af in hare binnenkamer, verbrandde eenige papieren, regelde sommige zaken en wachtte verder haar lot met kalmte af. Een paar dagen van afwisselende hoop en vrees volgden; maar weldra bleek de toestand hopeloos. Geen oogenblik week Willem van hare legerstede. Het kleine veldbed, dat hem in het leger volgde, stond in de antichambre voor hem gereed; maar nimmer legde hij zich neder. Zijn gewone ijzeren zelfbedwang begaf hem geheel; ook in tegerwoordigheid van bedienden liet hij zijnen tranen den vrijen loop. „Ik was de gelukkigste man ter „wereld,” zeide hij tot Burnett, den bisschop van Salisbury, die met eenige andere hooge geestelijken Maria bijstond in de uiterste uren, „en nu ben ik de ongelukkigste! Zij „had geen enkel gebrek. Gij kendet haar wel; maar toch „gij kondt niet weten, niemand kon weten, behalve ik zelf, „hoe goed zij was.” Intusschen voelde Maria met kalme onverschrokkenheid haar einde naderen. Zij liet zich een kistje brengen, dat hare belangrijkste papieren bevatte en gaf bevel het na haren dood aan den Koning ter hand te stellen. Zij ontving het Avondmaal volgens den ritus der Anglicaansche Kerk, wier trouwe dochter zij zich steeds had betoond: maar spoedig daarop begonnen hare krachten haar te ontzinken en kon zij nog slechts enkele gebroken

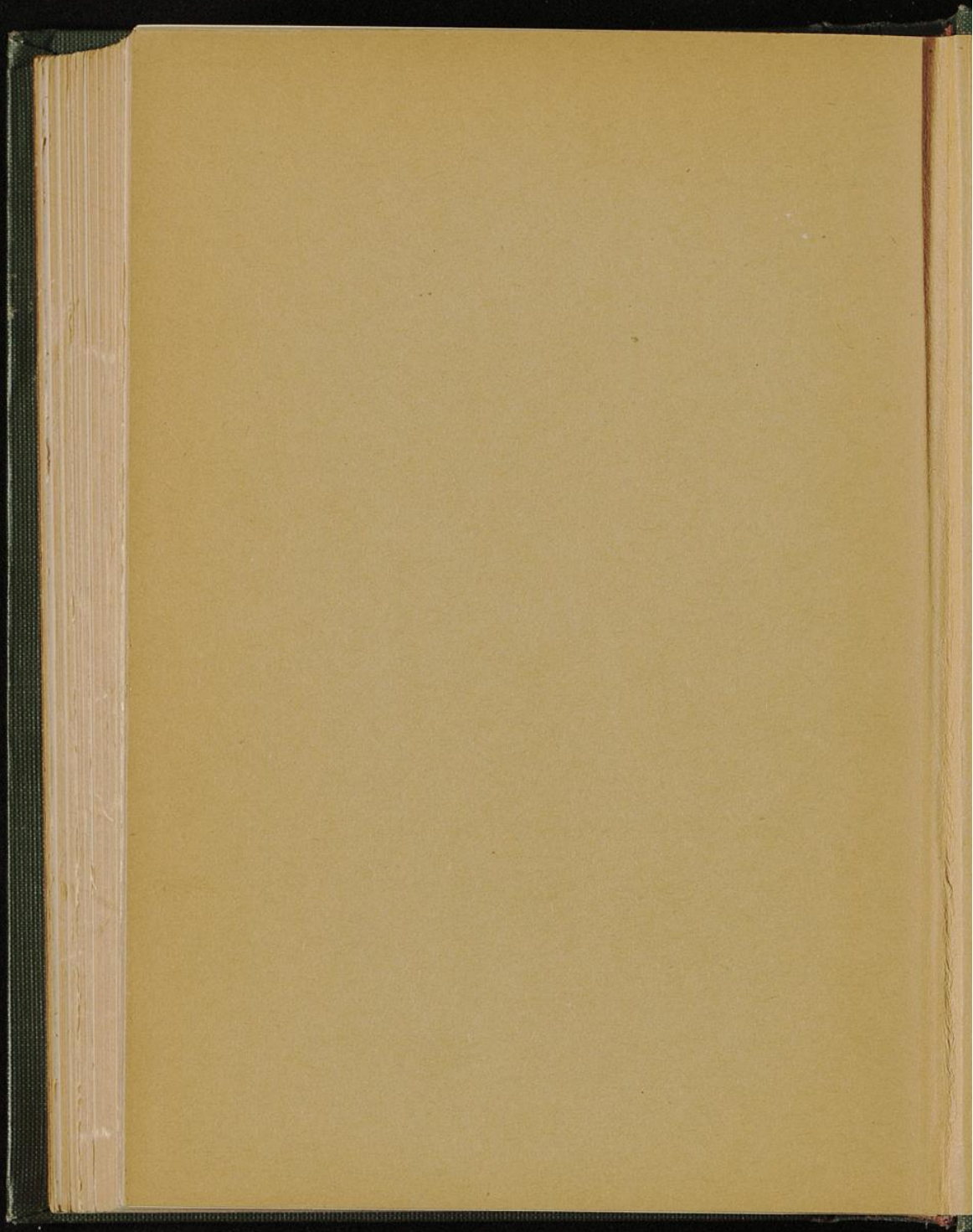
klanken uitbrengen. Tweemaal trachtte zij nog een laatste afscheidswoord te spreken tot den man, dien zij zoo innig had liefgehad; maar het spreken was haar onmogelijk geworden. Hare brekende oogen zagen nog, hoe Willem aan eene radeloze smart ten prooi door vriendelijke handen werd weggeleid en bewusteloos uit de sterfkamer gevoerd.

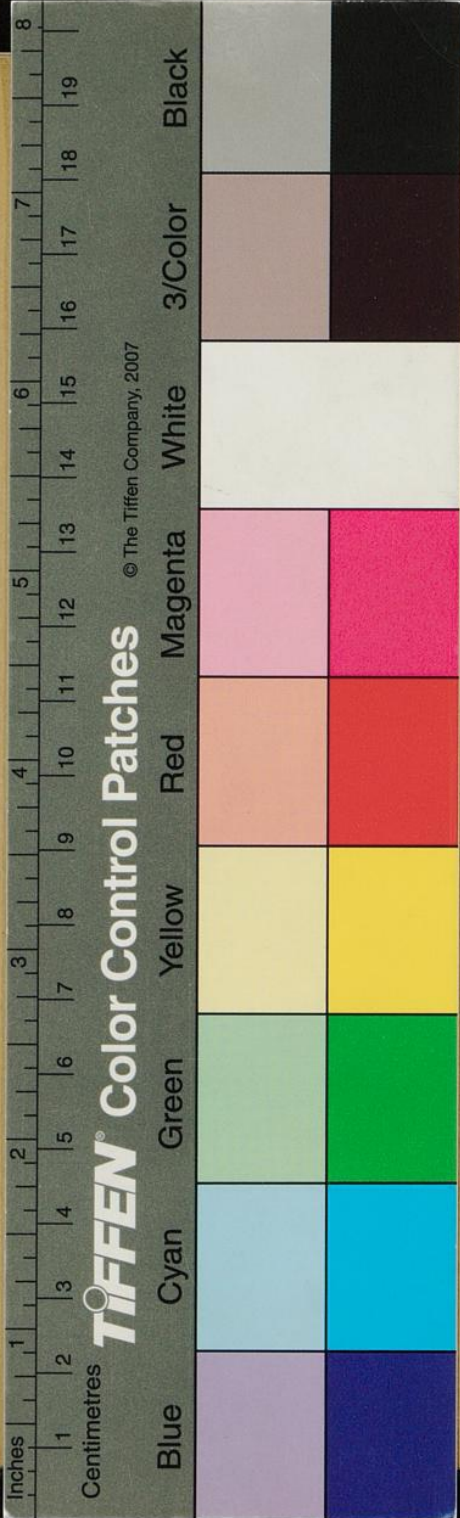
Een overschoon gedenkteeken heeft Willem voor zijne gemalin gesticht in het groote hospitaal voor oude en gewonde zeelieden te Greenwich. Reeds bij haar leven was dit een lievelingsplan geweest van Maria, wier medelijdend hart na de groote overwinning ter zee bij la Hogue met innig leedgevoel over de vele verminkte en gewonde matrozen bewogen was. Schooner en grootscher dan zij het zich had kunnen droomen werd het door Willem opgetrokken, en alleen door diens afsterven eer het geheel voltooid was, is de plaatsing uitgebleven van haar standbeeld in de stichting, die bedoeld was als een blijvende herinnering aan Willem's smart en aan Maria's liefdevol gemoed.

Maria van Engeland heeft haren echtgenoot geen zoon geschonken. Willem III is de laatste geweest van zijn geslacht, de laatste van die rij van helden, onder wier leiding ons volk meer dan eene gansche eeuw aan overmachtige vijanden het hoofd heeft geboden, de standaard der protestantsche vrijheid omhoog gehouden en tot tweemalen toe der absolute monarchie in verbond met de roomsche kerk-

begrippen van gezag en dwang, de heerschappij over Europa zegevierend betwist. Aan de Oranje's, aan den eersten en aan den laatsten bovenal, zijn wij Nederlanders het verschuldigd, dat wij in de 16^{de} en in de 17^{de} eeuw eene grootsche rol hebben vervuld en mede tellen in de wereldgeschiedenis. Zonder hen zoude het volk zijne neiging om van brood alleen te leven, allicht reeds vroeger hebben gevolgd en den strijd voor de hoogere belangen der menschheid als te zwaar voor zijne bescheiden krachten reeds veel eerder hebben opgegeven, schrijft Prof. Fruin. Beide pijnlijk en beschamend is het na te gaan, hoe Willem I is gewantrouwd, gedwardsboom den miskend en niet minder, hoe groote inspanning, hoe aanhoudende, zelfopofferende volharding het Willem III heeft gekost om een volgend geslacht van regenten, die het dagelijksch brood verkozen boven den heiligen strijd, huns ondanks dien strijd toch te doen strijden. Zijne krachtige wil heeft de onverschilligheid en berusting van landgenooten en mederegenten moeten bestrijden en aan zich onderwerpen, eer hij hunne macht mocht aanwenden om de heerschezucht der buitenlandsche vijanden te bedwingen. Maar al zijne wilskracht, al zijne volharding zouden vruchteloos zijn geweest zonder de trouwe toewijding en de innige gehechtheid zijner echtgenoot. Het was een zwaar offer van kinderplicht, zoal niet van kinderblijde, dat zij te brengen had, toen hij hare goedkeuring vroeg op eene onderneming, die haren vader van den troon moest stooten. Maar zij heeft het gebracht, zonder aarzelen, omdat zij den man, dien de wereld slechts als staatsman

kende, als mensch en als Christen had leeren liefhebben en gedurig hooger achten. Zij leefde in de overtuiging, dat haar gemaal, wat hij deed, deed uit edele, onbaatzuchtige redenen. Het bewustzijn, dat zij, die hem kende als geen ander, geloofde aan de oprechtheid zijner bedoelingen, aan de heiligheid der zaak, die hij voorstond, heeft Willem III krachtig gesteund onder verdachtmaking en tegenwerking, onder teleurstelling en ondank; want hij wist, dat het niet met de blinde verkleefdheid eener liefhebbende gade was, dat zij hem in zijne handelingen gadesloeg, maar met het voor alle kwaad, voor iedere minder edele bijbedoeling gescherpte geestesoog eener zich zelve beproevende, nauwgezette Christin.





Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8

TIFFEN Color Control Patches

© The Tiffen Company, 2007

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

